

УДК 343.211.3:351/354(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.17>

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Єгорова В.С.,*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри інтелектуальної власності та приватного права**факультету соціології і права**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**ORCID: 0000-0001-8485-430X*

Єгорова В.С. Питання захисту конституційних прав в контексті євроінтеграції.

Дана стаття присвячена захисту конституційних прав людини в контексті євроінтеграції та суспільних трансформацій в Україні. Поняттю захисту конституційних прав. Розглянуто Європейську конвенцію з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (скорочено – Європейська Конвенція з прав людини (ЄКПЛ)) прийнята відповідно до Загальної декларації прав людини з метою додержання країнами/учасниками Ради Європи та забезпечення на своїй території прав та основоположних свобод людини. Європейський суд з прав людини та основні проекти Ради Європи.

Доведено, що Європейський досвід конституційно-правового захисту прав і свобод людини є багатограним та базується на тривалому розвитку системи міжнародно-правових стандартів. Центральне місце в цьому досвіді займає Європейська конвенція з прав людини, яка створила унікальну систему захисту прав на наднаціональному рівні, надавши можливість особам звертатися до Європейського суду з прав людини у випадку порушення їх прав і свобод. Цей судовий орган не лише здійснює правосуддя, а й формує стандарти, які впливають на національну правову систему кожної держави-учасниці. Важливим елементом є і практика імплементації рішень, що здійснюється на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях.

Встановлено, що міжнародно-правові акти, такі як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська конвенція з прав людини, також є важливим елементом системи джерел конституційно-правового регулювання і мають пріоритет над національним законодавством у разі колізій. Закони, прийняті на основі конституційних норм, деталізують та конкретизують механізми реалізації прав і свобод людини. Окрім цього, встановлено, що рішення Конституційного Суду України та інших судових органів формують прецеденти, які мають вагомe значення у практиці захисту прав і свобод. Ця система джерел забезпечує комплексний підхід до регулювання конституційно-правових відносин у сфері захисту прав і свобод людини, формуючи ефективний механізм їх реалізації та захисту на всіх рівнях правової системи.

Ключові слова: захист прав людини, конституційні права, міжнародний опит, Конвенція, Європейський суд з прав людини.

Yehorova V.S. The issue of protecting constitutional rights in the context of European integration.

The article is devoted to the protection of constitutional human rights in the context of European integration and social transformations in Ukraine. The concept of the protection of constitutional rights. The European Convention on Human Rights (ECHR), the European Court of Human Rights and the main projects of the Council of Europe are considered.

The European experience of constitutional and legal protection of human rights and freedoms is multifaceted and is based on the long-term development of the system of international legal standards. The European Convention on Human Rights occupies a central place in this experience, which has created a unique system of protection of rights at the supranational level, providing individuals with the opportunity to apply to the European Court of Human Rights in case of violation of their rights. This judicial body not only administers justice, but also forms standards that affect the national legal system of each participating state. An important element is also the practice of implementing decisions.

International legal acts, such as the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, and the European Convention on Human Rights, are also an important element of the system of sources of constitutional and legal regulation and have priority over national legislation in case of conflicts. Laws adopted on the basis of constitutional norms detail

and specify the mechanisms for the implementation of human rights and freedoms. In addition, decisions of the Constitutional Court of Ukraine and other judicial bodies form precedents that are of great importance in the practice of protecting rights and freedoms. This system of sources provides a comprehensive approach to the regulation of constitutional and legal relations in the field of protecting human rights and freedoms, forming an effective mechanism for their implementation and protection at all levels of the legal system.

The purpose of the article is to analyze the current state of development of the protection of constitutional human rights in the context of European integration and social transformations in Ukraine.

Key words: protection of human rights, constitutional rights, international experience, Convention, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Питання про поділ права на приватне і публічне має більш, ніж двохтисячолітню історію. Спочатку цей поділ виник як спосіб вивчення права. Видатний римський юрист Ульпіан писав, що право вивчається у двох аспектах: публічному і приватному. Публічне право (*jus publicum*) – це те, що належить до користі римської держави, приватне (*jus privatum*) – те, що належить до користі окремих осіб [1, с. 432].

Стан опрацювання проблематики. Публічне і приватне право традиційно вважають наскрізними лініями правового розвитку романо-германської сім'ї. Для неї історія цих понять, по суті, історія усього права [1, с. 432]. Це обумовлено передусім впливом римського права, від якого романо-германське право успадкувало таку класифікацію норм.

Тому, на нашу думку, необґрунтованими виглядають пропозиції щодо відмови від інших структурних класифікацій системи права на користь поділу на публічне і приватне право. Виокремлення у системі права підсистем публічного і приватного права не унеможлиблює її поділ на галузі і інститути права, так само, як поділ норм права на імперативні і диспозитивні не заперечує одночасного існування класифікацій норм на уповноважуючі, зобов'язуючі і забороняючі; загальні і спеціальні; регулюючі і охоронні; матеріальні і процесуальні; приватні і публічні тощо.

В епоху Відродження (XVII-XVIII ст.) провідні європейські правники-мислителі (Томас Гобс, Джон Локк, Жан-Жак Руссо, Шарль де Монтеск'є, Альберт Венн Дайсі та ін.) почали надавали значення вже таким складовим системи права, як природне і позитивне право. Це було пов'язане з реалізацією прогресивних правових ідей, заснованих на ідеалах природного права, які стали основою європейського класичного конституціоналізму.

Після проголошення незалежності України почала формуватися якісно нова система національного права. Відмова від лінійної, одновимірної системи публічного права сприяла пошуку нових підходів до пізнання цієї системи. Українські правознавці утвердилися в думці про багатомірність системи національного права, виділяючи такі її підсистеми (зрізи, рівні), як природне та позитивне, матеріальне і процесуальне, національне і міжнародне право, загальну та особливу частину конституційного права тощо, які, своєю чергою, складаються із інститутів і норм цієї галузі права. Кожен зріз системи конституційного права сформувався історично та має свої юридичні властивості [2, с. 580].

Метою статті є аналіз сучасного стану розвитку захисту конституційних прав людини в контексті євроінтеграції та суспільних трансформацій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України та прийняття демократичної Конституції стало новим та вагомим кроком в історії України та українського народу, це дало змогу значно розширити права та свободи людини і громадянина, наповнити їх новим значенням та сутністю для суспільства. Ціла система конституційних прав людини та свобод в Україні охоплюють практично максимально всеосяжний спектр прав і свобод у виборі способів та механізмів життєдіяльності кожної людини та громадянина, що перебуває або живе в українській державі. Це вагоме надбання нашої держави, як справжньої соціально-демократичної, правової, незалежної держави.

Конституційно-правові принципи (від лат. *principiut* – засада, основа) – це фундаментальні засади, беззаперечні вимоги, керівні ідеї, які визначають сутність, зміст і політико-правове призначення галузі конституційного права у регулюванні суспільних відносин.

Між нормами права та принципами правової системи, як зауважує відомий вітчизняний правник А. Колодій, існує тісний зв'язок, оскільки останні знаходять свій вияв у нормах права, а норми права згруповані за ознакою єдності змісту, виражають певну ідею, надихають життям принципи права [3, с. 208].

Конституція України, виходячи з норм міжнародно-правових документів, встановила обмеження щодо реалізації деяких прав і свобод людини і та громадянина. Так, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію обмежується законом в інтересах національної

безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, яка одержана конфіденційно, або для підтримки авторитету і неупередженості правосуддя (ст. 34). Здійснення права на свободу світогляду і віросповідання може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення, захисту прав і свобод інших людей (ст. 35). На таких самих підставах може бути обмежене право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36). Конституційно встановлюються також обмеження щодо права на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 39) тощо. Усі ці обмеження обґрунтовані необхідністю забезпечення охорони конституційного ладу, національної безпеки, прав і свобод людини і громадянина [4, с. 93–101].

Такі вчені, як Володимир Кравченко і Мирослав Пітцик стверджують, принципи – це вихідні начала, що обумовлені завданнями та функціями суб'єкта суспільно-правових відносин, в основу їх організації та функціонування покладені певні властиві ознаки [5, с. 432]. Інші вчені, зокрема В. Погорілко та О. Фрицький наголошують, що принцип – це об'єктивна закономірність, яка притаманна будь-якому суспільно-політичному явищу, сформульована у вигляді певної ідеї, правила або засади [6, с. 352]. Водночас В. Копейчиков дійшов висновку, що принципи – це основні засади, ідеї, які характеризуються, універсальністю, загальною значимістю та вищою імперативністю [7, с. 189].

Конституційно-правові принципи не є довільними за своїм характером, основами чи вихідними положеннями, що пронизують норми конституційного права.

Ознаки конституційно-правових принципів:

- а) високий рівень абстрагованості, тобто визначають загальні цільові орієнтири побудови і розвитку галузі конституційного права;
- б) універсальність – охоплюють правовим регулюванням весь спектр суспільних відносин, що складають предмет галузі конституційного права;
- в) загальна значимість – виступають позитивними беззаперечними зобов'язаннями для всіх суб'єктів конституційно-правових відносин;
- г) найвищий рівень імперативності (наказовості);
- г') виступають безпосереднім регулятором суспільних відносин у разі наявності прогалин у чинному законодавстві;
- д) високий рівень стабільності – змінюються норми в межах правового регулювання принципу, а не навпаки;
- е) виступають відправними засадами формування системи принципів інших галузей права;
- є) об'єктивність – є продуктом, насамперед, розвитку суспільно-правових явищ, а не розумової діяльності людини.

В юридичній літературі конституційно-правові принципи поділяють на такі дві основні групи: загальні й особливі.

Загальні принципи конституційного права – це найбільш узагальнені керівні засади, ідеї, концепції конституційно-правового регулювання суспільних відносин, які прямо закріплені в Конституції та законах України.

До загальних принципів конституційного права належать:

- 1) принцип верховенства Конституції та конституційних законів у системі нормативно-правових актів;
- 2) принцип публічності – регулює суспільні відносини у сфері організації та діяльності публічної влади;
- 3) принцип універсальності – регулює всі без виключень сфери суспільних відносин: політичні, соціально-економічні, культурні та ін.;
- 4) принцип системності – конституційно-правове регулювання здійснюється комплексно, цілеспрямовано, всі принципи взаємоузгоджені між собою і не можуть суперечити один одному;
- 5) принцип демократизму – визнання народу носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування;
- 6) принцип гуманізму – зміст і спрямованість діяльності держави визначають права і свободи людини та їх гарантії, найвищою соціальною цінністю в Україні визнаються людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека;
- 7) принцип законності – органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

8) принцип загальнообов'язковості норм конституційного права – кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України;

9) принцип наступності – уособлюють національні правові традиції.

Спеціальні принципи конституційного права – це керівні засади, ідеї, які цілеспрямовано наповнюють концептуальним змістом конкретні конституційно-правові інститути.

Різномірним інститутам конституційного права, які, як вже зазначалося вище, поділяються на три види (комплексні, головні, первинні) властивий відносно відособлений комплекс конституційно-правових принципів.

У системі загальних принципів важливе місце посідає принцип верховенства права, який у своєму змісті містить справедливість, рівність всіх перед правом, добро. Верховенство права – це визнання права важливим та головним в суспільстві, вся законодавча, політична, правоохоронна, правозахисна, судова та інші органи, а також підприємства, установи та організації не можуть здійснювати свою діяльність без визнання права. Практика врегулювання суспільних відносин завдяки даному принципу давно знайшло своє відображення в нормативно-правових актах України. Саме на засадах верховенства права повинні ґрунтуватися всі без винятку дії і рішення органів державної влади та інших інститутів держави, а також нормотворча діяльність у державі.

Стаття 8 Конституція України визначає, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [8].

Верховенство права слід розглядати як загальну підкореність праву і Конституції, яка на ньому ґрунтується, її пряму дію і безпосереднє застосування, відповідність усіх правових актів держави Конституції України [9, с. 247–259].

Отже, із викладеного видно, що принцип верховенства права не тотожний принципу верховенства закону. Відмінність між ними пов'язана з розбіжністю у розумінні права і закону. Панування закону означає насамперед верховенство правового закону, оскільки не кожний закон є саме таким. Концепція верховенства права формувалася як необхідність підпорядкування «позитивного» (встановленого чи санкціонованого державою) права «непозитивному» (природним правам людини, потребам людської природи, вимогам розуму, моралі тощо) [10, с. 114–118].

Принцип верховенства права так чи інакше зафіксовано у низці установчих документів нашої держави, включаючи й Конституцію України. Цей принцип закріплено також у Статуті Ради Європи та Конвенції з прав людини та основоположних свобод.

Отже, верховенство права виступає основним принципом дії права у демократичному суспільстві, одним з фундаментальних європейських ідеалів, відданість яким та дотримання яких є однією з основоположних умов входження до Європейського товариства. За будь-якого розуміння верховенства права виражає три ключові моменти: підкорення усіх осіб, включаючи державу, закону, відповідність законодавства низці змістовних (спрямованість закону на забезпечення і захист права людини, відповідність принципам права тощо) і формальних (правова певність, відмова, за загальним правилом, від зворотної дії закону та ін.) вимог, які, за виразом Європейського суду з прав людини, визначають «якість» закону, а також дотримання аналогічних вимог у правозастосовній діяльності [5, с. 69–101].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Захист конституційних прав є дуже важливим аспектом для країн, які прагнуть до євроінтеграції. Це передбачає дотримання принципів правової держави, забезпечення свободи слова, підтримку прав людини та розвиток демократії. Незалежне законодавство та нагляд за дотриманням конституційних прав громадян є важливим кроком у процесі європейської інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цвік М.В., Ткаченко В.Д., Петришин О.В. Загальна теорія держави і права. Підручник. Харків, 2002. 432 с.
2. Федоренко В.Л. Система конституційного права України: теоретико-методологічні аспекти : монографія. Київ: Ліра-К, 2009. 580 с.
3. Колодій А. М. Принципи права України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
4. Єзерський Д.О. Правове регулювання надзвичайного стану в Україні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. No 1. 2014. С. 93–101.
5. Кравченко В.В., Пітцик М.В. Муніципальне право України: навч. посібник. Київ, 2003. 432 с.
6. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф., Баймуратов М.О. Муніципальне право України: підручник. Київ, 2001. 352 с.
7. Копейчиков В.В. Теорія держави і права. Київ: Юрінформ, 1995. 189 с.

8. Конституція України: Закон України від Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 04.03.2025).
9. Погребняк С. Роль принципу верховенства закону для подолання ієрархічних колізій. *Вісник Академії правових наук України*. Харків: Право, 2000. № 4 (23), С. 247–259.
10. Кодекс адміністративного судочинства України: закон України від 2005 № 35-36, № 37, ст. 446. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>. (дата звернення: 04.03.2025).
11. Белов Д.М., Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022, серія ПРАВО. Випуск 74: частина 2. С. 185–191.
12. Крамар Р.І., Забродський Г.Е., Борщевський Н.Р., Бабій А.М., Проданчук В.П., Городецький О.О., Гузела Н.М., Васильєв А.А. Конституційно-правові засади захисту прав і свобод людини. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 41/2024. С. 342–347.
13. Лученко Д.В. Інститут оскарження в адміністративному праві у контексті верховенства права. *Право і громадянське суспільство*. Науковий журнал/електронне видання. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-9-2014/item/193-institut-oskarzhennya-v-> (дата звернення: 04.03.2025).
14. Задорожня Г.В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.02/ Київ, 2016. 474 с.
15. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / М.В. Афанасьєва, Ю.Ю. Бальцій, Ю.Д. Батан та ін. Одеса, Юридична література, 2017. 256 с.
16. Крамар Р.І., Забродський Г.Е., Борщевський Н.Р. та інші. Конституційно-правові засади захисту прав і свобод людини. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 41/2024. С. 342--347.
17. Белов Д.М., Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022. Серія ПРАВО. Випуск 74: частина 2. С. 185–191.